

УДК 340.12

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОЗИТИВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ ІДЕЇ ТА ПОГЛЯДИ

Мисак О.І., старший викладач
Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна»

У статті розглянуті теоретико-правові аспекти правової природи та змісту позитивної юридичної відповідальності, особливості правового регулювання позитивної юридичної відповідальності у контексті нових концептуальних підходів до розуміння юридичної відповідальності в сучасному глобалізованому світі.

Ключові слова: юридична відповідальність, позитивна (перспективна) юридична відповідальність, негативна (ретроспективна) юридична відповідальність, правопорядок, правовідносини, правопорушення.

В статье рассмотрены теоретико-правовые аспекты правовой природы и содержания позитивной юридической ответственности, особенности правового регулирования позитивной юридической ответственности в контексте новых концептуальных подходов к пониманию юридической ответственности в современном глобализированном мире.

Ключевые слова: юридическая ответственность, позитивная (перспективная) юридическая ответственность, отрицательная (ретроспективная) юридическая ответственность, правопорядок, правоотношения, правонарушение.

Mysak O.I. LEGAL NATURE GOOD LEGAL RESPONSIBILITY: NEW IDEAS AND VIEWS

In the article the theoretical and legal aspects of the legal nature and content of a positive legal responsibility, positive features of legal regulation of legal liability in the context of new conceptual approaches to understanding the legal responsibility in today's globalized world are considered.

Key words: legal responsibility, positive (perspective) legal liability, negative (retrospective) legal responsibility, rule of law, offenses relationship.

Постановка проблеми. Дослідження основних теоретико-правових проблем юридичної відповідальності займає одне з центральних місць у загальній теорії права. Одним з основних елементів наукового вивчення будь-якої проблематики є визначення її ключових понять. Натомість у сучасній юридичній науці не спостерігається єдиних поглядів щодо термінологічної чіткості та розуміння юридичної відповідальності. Як правова категорія, юридична відповідальність характеризується багатоаспектністю, зокрема, юридичну відповідальність називають позитивною, негативною, ретроспективною, перспективною, активною, добровільною, статусною, відповідальністю за правопорушення, тощо.

Існування великої кількості поглядів на проблему розуміння юридичної відповідальності по суті можна звести до двох основних груп: прибічників позитивного та більш традиційного негативного аспектів юридичної відповідальності. Відсутність змістовної характеристики, єдиного підходу до понятійного апарату фактично створює труднощі у правозастосовчій практиці та унеможлиблює нормальну реалізацію цього правового феномену, створює тенденцію двозначного розуміння.

Ступінь розробленості проблеми. Прямо чи опосередковано різні аспекти юридичної відповідальності у різні часи, під різними кутами зору досліджувались у працях вітчизняних і зарубіжних фахівців, серед яких С.С. Алексеев, С.М. Братусь, В.А. Василенко, Р.І. Косолапов, Д.А. Ліпінський, М.С. Малєн, О.Г. Мурашин, І.І. Лукашук, О.Ф. Скакун, Р.Л. Хачатуров, Р.Г. Ягутян. Безумовно названі автори внесли чимало новел у теорію

і практику позитивної юридичної відповідальності та створили значне наукове підґрунтя для подальших досліджень, однак не повністю вичерпали всі суттєві питання вказаної проблематики.

Метою статті є з'ясування правової природи та аналіз змісту позитивної юридичної відповідальності, а також тенденції її розвитку, крізь призму нових концептуальних підходів до розуміння позитивної юридичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Унікальне значення юридичної відповідальності пояснюється тим, що вона сприяє єдності та організації системи права, свідчить про належний рівень його розвитку та є гарантією дотримання прав і свобод людини і громадянина. Динаміка розвитку сучасних правовідносин, глобалізаційні процеси, призвели до збільшення числа прихильників сприйняття юридичної відповідальності, загалом та позитивної (перспективної) юридичної відповідальності, зокрема. Сьогодні у юридичній науці переважають два основних вектори у визначенні сутності та змісту юридичної відповідальності. Одні науковці пов'язують юридичну відповідальність виключно зі скоєнням правопорушення (негативна юридична відповідальність) [1, с. 251], інші зазначають, що юридична відповідальність орієнтована не лише на минулу, але й на сьогодишню та майбутню поведінку суб'єкта правовідносин (позитивна юридична відповідальність) [2, с. 191-216; 3, с. 51-58].

Аналізуючи юридичну відповідальність неможливо відмежуватись від поняття соціальної відповідальності як родового поняття, адже юридична відповідальність – один із її

видів. Зазначимо, що серед науковців немає заперечень щодо класифікації юридичної відповідальності як виду соціальної відповідальності [4, с.430]. Існує зв'язок загального і спеціального, М.А. Краснов відзначає, що в «чистому» вигляді, поняття соціальної відповідальності на практиці не існує, вона проявляється тільки через складові – моральну, політичну, юридичну та інші [5, с. 74].

Погоджуючись з вченими, які вважають, що юридична відповідальність є видом соціальної відповідальності зауважимо, що юридична відповідальність характеризується власними ознаками, але не втрачає основних ознак соціальної відповідальності. Та як вид соціальної відповідальності характеризується позитивною і негативною формою реалізації цього правового феномену. Не відкидаючи існування юридичної відповідальності в традиційному (ретроспективному) аспекті, звернемо увагу на питання позитивної (перспективної) відповідальності, що є одним з найбільш дискусійних при визначенні юридичної відповідальності.

Правовий характер юридичної відповідальності не потрібно сприймати лише як наслідок правопорушення, що тягне за собою покарання. Якщо у суспільстві зростатиме відповідальна правомірна поведінка учасників правовідносин, зменшуватиметься потреба у застосуванні державного примусу за скоєні правопорушення, що безперечно буде відображатись на зменшення фіскального навантаження та позитивно впливатиме на всі аспекти розвитку держави та суспільства. Наївно було б стверджувати, що всі суб'єкти правовідносин будуть дотримуватись норм права виходячи з поваги до закону. Тому традиційний підхід до цього поняття в певній мірі зберігає свої позиції. Це зумовлено й тим, що число правопорушень не зменшується, як з точки зору національного законодавства так і у зв'язку з порушеннями міжнародного права.

Однак, починаючи з 60-х років минулого століття юридична відповідальність розглядається не тільки у ретроспективному, але й в позитивному (перспективному) сенсі. Ідея позитивної юридичної відповідальності вперше у юридичній літературі була окреслена В.Г. Смірновим як «усвідомлення суб'єктом права своїх обов'язків перед державою» [6, с. 74]. Відповідальність у позитивному аспекті почала розглядатись як відповідний самоконтроль у контексті права. Розвиток громадянського суспільства передбачає не тільки і не стільки дотримання заборон, але й активне застосування та дотримання суб'єктивних прав, активну громадську позицію.

Р.І. Косолапов та В.С. Марков, у цьому контексті зауважують, що «юристи захопились найбільш ретроспективною з відповідальностей – кримінальною відповідальністю за злочин. І саме цей аспект юридичної відповідальності активно досліджується та розглядається, лише тому, що недостатньо розроблена проблема юридичної відповідальності в її позитивному аспекті» [7, с. 68]. Опоненти концепції позитивної юридичної відповідальності так і не знайшли аргументів щодо її не правової природи, окрім загальних тез: «юри-

дична відповідальність завжди ретроспективна», або ж «змішується з поняттям обов'язків та правомірною поведінкою» [1, с. 250-251], що вочевидь не є вагомим аргументом, а що до різниці між юридичною відповідальністю та суб'єктивним обов'язком у юридичній науці надаються змістовні відповіді.

Розглядаючи концепцію позитивної юридичної відповідальності як обов'язку, перш за все окреслимо, що її недоліком є ототожнення змісту відповідальності до пасивного дотримання заборон або ж лише до реалізації позитивних обов'язків. Відповідальність у вигляді обов'язку стає невидимою та існує лише гіпотетично [8, с.34-35]. Юридичні обов'язки визначають, встановлюють вид і міру поведінки суб'єктів правовідносин. У обов'язках формулюється мінімум, а не максимум юридичної відповідальності, що реалізується у правомірній поведінці суб'єктів суспільних відносин. Тому М.І. Матузов називає позитивну юридичну відповідальність статусною [2, с. 214], правовий статус має реалізовуватись у правовідносинах, суспільному житті.

Відповідальність це елемент правового статусу суб'єкта, що закріпленій у правових нормах. Такий підхід до проблематики позитивної юридичної відповідальності підкреслює її правову природу на наповнює її юридичним змістом. Позитивна відповідальність впливає з існуючого правового статусу суб'єкта правовідносин. Е.В. Черних відзначає, що встановлення статутної (статусної) відповідальності має місце до факту правомірної або протиправної поведінки, до оцінки відповідальності чи безвідповідальності поведінки суб'єкта. Вона визначена законом і є передумовою юридичної відповідальності в будь-якому загальноновизнаному аспекті її реалізації [9, с. 82-83].

Деякі вчені під позитивною юридичною відповідальністю розуміють саму правомірну поведінку, зокрема, на думку П.Є. Недбайло, позитивна відповідальність – це передусім, обов'язок діяти правомірною, правомірною поведінкою суб'єкта [10, с. 50]. Однак таке трактування суперечить правовому змісту юридичної відповідальності. Правомірна поведінка – самостійне юридичне явище і немає необхідності ототожнювати її з позитивною юридичною відповідальністю. Ми погоджуємось з науковцями які вказують на правомірну поведінку як на одну з ознак позитивної юридичної відповідальності. Правомірна поведінка характеризує динаміку позитивного аспекту реалізації юридичної відповідальності [3, с. 69-70]. Позитивна (перспективна) і негативна (ретроспективна) відповідальність це добровільна та примусова форми реалізації юридичної відповідальності. Відповідно, позитивна юридична відповідальність знаходить свій прояв саме у правомірній поведінці, а правомірна поведінка це ознака, що її характеризує. У свою чергу правомірна поведінка як одна з ознак позитивної юридичної відповідальності невід'ємна від свободи та відповідальності суб'єкта правовідносин. Держава реагує на правомірну поведінку суб'єкта правовідносин нейтрально або застосовує заходи заохочення.

Заохочення є засобом, мірою позитивного аспекту реалізації юридичної відповідальності, а їх законодавче закріплення це нормативне закріплення позитивної юридичної відповідальності. Суб'єкт до якого застосували таку санкцію діяв відповідально та виконав припис що міститься у диспозиції правової норми. На перший погляд юридична відповідальність яка не забезпечена заходами державного примусу чи заохочення, що закріплені у санкції правової норми втрачає сенс. Хоча суб'єкт правовідносин міг діяти не тільки під впливом заохочень і схвалень але й зв'язку з покаранням за невиконання цієї правової норми. Тому не потрібно пов'язувати позитивний аспект юридичної відповідальності виключно з заохоченням, заохочувальними санкціями, адже це буде значно звужувати це поняття. Фактично правомірна поведінка є підставою для заходів державного заохочення, але для самої реалізації позитивної юридичної відповідальності достатньо формальної підстави, зокрема правової норми, що набрала юридичної сили.

Позитивна юридична відповідальність проявляючись через правомірну поведінку виключає настання негативної відповідальності. Чим вищий рівень позитивної юридичної відповідальності, тим менше підстав для ретроспективної відповідальності, адже набагато важливішим є усвідомлена, відповідальна поведінка кожного суб'єкта щодо виконання зобов'язань та приписів правової норми ніж притягнення до відповідальності за вже скоєне правопорушення. Перспективна юридична відповідальність ґрунтується на правилах та дозволах які містяться у правових нормах, принципі «дозволено все що не заборонено законом», застосування яких призводить до правомірної поведінки суб'єктів права, що і сприяє формуванню правової держави.

Достатньо часто критики концепції позитивної юридичної відповідальності, зазначають, що вона є лише теоретичною конструкцією, що не має нічого спільного з практичною діяльністю суб'єкта права. Однак не юристи створили та винайшли позитивну юридичну відповідальність, саме суспільство, його розвиток визначило існування цього правового феномену. Окремо зауважимо що деякі вчені, які у минулому заперечували саме існування позитивної юридичної відповідальності, нині зазначають: «Можна констатувати, що існуюче впродовж багатьох років визначення юридичної відповідальності за скоєне, за минуле, протирічить реально існуючим сучасним правовідносинам» [11, с.111].

Як наслідок позитивна юридична відповідальність розглядається нами не тільки як моральний чи психологічний аспект, але й як елемент правової системи що має нормативний характер, адже правова норма, вказує на дозволені чи заборонені варіанти поведінки. Із зростанням у суспільстві відповідальної, правомірної поведінки учасників правовідносин, зменшуватиметься потреба у застосуванні державного примусу за скоєні правопорушення, що безперечно позитивно впливатиме на державу та суспільство.

Поведінка особи, громадянина що має суспільне значення, врегульовується право-

вими нормами та є підґрунтям для позитивної юридичної відповідальності й впливає з обов'язку виконувати закони, дотримуватись правопорядку. Основна мета цієї правової категорії – формування правомірної поведінки та профілактика правопорушень. Загалом позитивна юридична відповідальність виникає з моменту її закріплення у нормативно-правовому акті чи в міжнародному договорі.

На наш погляд, ознаки позитивної юридичної відповідальності це правомірна поведінка, обов'язок дотримуватись заборон, виконувати позитивні обов'язки, а також надані й гарантовані державою дозволи щодо реалізації суб'єктивних прав особи, застосування державою заходів заохочення, схвалення (нагородження медаллю громадянина за врятування життя людини, активну волонтерську дальність діяльність, податкові канікули, надання пільг при оподаткуванні підприємств, які реалізують заходи щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища, тощо).

Нині накопичені значні наукові висновки, що доводять реальність та юридичний характер позитивної юридичної відповідальності, у багатьох дослідженнях проведено розмежування між позитивною юридичною відповідальністю та іншими юридичними поняттями та категоріями, зокрема, правомірною поведінкою, юридичним обов'язком, заходами державного заохочення. Позитивна юридична відповідальність – це обов'язок суб'єкта права діяти правомірно, відповідно до приписів правових норм у наслідок чого до суб'єкта можуть застосовуватись заходи схвалення та заохочення.

Отже, аналізуючи сучасні наукові розробки, у яких досліджувалась позитивна юридична відповідальність, зауважимо що її значимість, зростає саме на сучасному етапі динамічного розвитку українського громадянського суспільства, коли посилюється вплив людини та громадянина на всі сфери суспільного життя. Саме за таких умов збільшується значення самоконтролю, можливість оцінювати свої дії, усвідомлювати міру відповідальності, а зниження карального потенціалу законодавства сприяє підвищенню ефективності інституту юридичної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права / О.Э. Лейст – Москва: Зерцало-М, 2002. – 288 с.
2. Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н.И. Матузов – Саратов: Издательство Саратовского института, 1987. – 294 с.
3. Хачатуров Р.Л. Юридическая ответственность / Р.Л. Хачатуров, Р.Г. Ягутян. – Тольятти: Международная академия бизнеса и банковского дела, 1995. – 200 с.
4. Скакун О.Ф. Теория держави і права: підручник / О.Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2006 – 477 с.
5. Краснов М.А. Юридическая ответственность – целостное правовое явление / М.А. Краснов // Советское государство и право. – 1984. – № 8. – 74 с.
6. Смирнов В.Г. Уголовная ответственность и наказание / В.Г. Смирнов // Правоведение. – 1963. – № 4. – С. 79
7. Косолапов Р.И. Свобода и ответственность / Р.И. Косолапов, В.С. Марков. – Москва: Политиздат, 1969. – 95 с.
8. Липинский Д.А. Проблемы юридической ответствен-

ности. / Д.А. Липинский. – Санкт-Петербург: Юр. центр Пресс, 2003. – 387 с.

9. Черных Е.В. О нормативном характере юридической ответственности // Вопросы теории государства и права. Актуальные проблемы современного государства и права: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 1(10) /

Е.В. Черных. – Саратов: Изд-во СГАП, 1998. – С. 82-83.

10. Недбайло П.Э. Система юридических гарантий применения правовых систем / П.Э. Недбайло // Правоведение. – № 3. – 1971 – С. 43-51.

11. Редько Т.Н. Свобода и ответственность / Т.Н. Редько // Государство и право. – 2007. – № 3. – С. 111.

УДК 343.979:94(477)«195»

СТАН ЗЛОЧИННОСТІ У СЕРЕДОВИЩІ МОЛОДІ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1950-Х РОКІВ

Саблук С.А., к. ю. н., доцент
кафедри цивільного права та процесу
Хмельницький університет управління та права

У статті проаналізовано основні фактори, які визначали стан злочинності і мотивацію скоєння злочинів молодими людьми у другій половині 1950-х років в Україні. Висвітлено кількісні характеристики стану злочинності, а також визначено співвідношення між різними видами злочинів. Визначено вплив умов праці та культурно-побутового обслуговування населення на кількість скоєних злочинів.

Ключові слова: кримінологія, протиправна поведінка молоді, карні злочини, стан злочинності, протидія злочинності, правоохоронні органи, урбанізація.

В статье проанализированы основные факторы, которые определяли состояние преступности и мотивацию совершения преступлений молодыми людьми во второй половине 1950-х годов в Украине. Освещены количественные характеристики состояния преступности, а также определено соотношение между различными видами преступлений. Определено влияние условий работы и культурно-бытового обслуживания населения на количество совершенных преступлений.

Ключевые слова: криминология, противоправное поведение молодых людей, уголовные преступления, состояние преступности, правоохранительные органы, урбанизация.

Sabluk S.A. CONSISTING OF CRIMINALITY IN ENVIRONMENT OF YOUNG PEOPLE IN TWO HALF OF 1950-TH YEARS IN UKRAINE.

Basic factors which determined the state of criminality and motivation of committing crime young people are analyses in the article, at the beginning of 50th of XX century in Ukraine. Quantitative descriptions of the state of criminality are lighted up, and also a between is certain by the different types of crimes. Influence of terms of work and cultural and welfare maintenance of population is certain on the amount of perfect crimes.

Key words: criminology, outlaw conduct of young people, criminal crimes, state of criminality, counteraction criminality, law enforcement authorities, urbanization.

Постановка проблеми. У СРСР вважалося, що масовість злочинів у капіталістичному суспільстві породжувалася самою його експлуататорською природою. Натомість постійне зростання рівня матеріального забезпечення радянських людей мало стати запорукою викорінення злочинності в Радянському Союзі. Однак дійсність виявилася далекою від пропагандистських гасел радянських лідерів. І показовим у цьому плані можна розглядати стан злочинності у середовищі молодих людей, які були виховані вже в умовах існування радянського ладу. Для багатьох молодих людей проблемою залишалася організація дозвілля через відносно низький рівень культурно-побутового забезпечення у багатьох поселеннях, особливо у робітничих селищах.

Характеристика стану злочинності в документах органів радянської влади передбачала висвітлення, насамперед, кількісних показників, які включали в себе визначення кількості вчинених злочинів протягом певного часу на визначеній території. Якісні характеристики передбачали виокремлення злочинів, вчине-

них представниками партійного та радянського апарату, комуністами, військовослужбовцями, працівниками правоохоронних органів та молодими людьми, а також виокремлення вбивств, розбоїв, пограбувань, випадків розкрадання соціалістичної власності. Причому із загальної кількості злочинів, скоєних молодими людьми віком до 25 років, виділялися злочини, у здійсненні яких брали участь комсомольці, кандидати у члени та члени ВКП(б). Крім того, визначалася кількість злочинів за участю військовослужбовців строкової служби, які також були представниками молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження становлять роботи сучасних українських та зарубіжних кримінологів: П. П. Михайленка, І. А. Гельфанда, П. Л. Фріса, А. П. Закалюка, Ю. М. Антоняна, М. М. Бабаєва, І. І. Карпеця, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, В. Г. Лихолоба, О. М. Литвака, О. Б. Сахарова.

Основні результати дослідження. Як відомо, одним із засобів протидії поширенню злочинності у радянському суспільстві висту-